

Osmaniye'nin Yakın Dönem Sağlık Tarihinin Üç Önemli Figürü: Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner, Ecz. Hüseyin Dartar*

Three Important Figures of Osmaniye's Recent Health History: Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner, Pharmacist Hüseyin Dartar

Arif Hüdai Kökenⁱ, Meltem Dartar Öztanⁱⁱ, Mehmet Gazi Kobanerⁱⁱⁱ, Serap Şahinoğlu^{iv}

ⁱDr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0003-2188-4741>

ⁱⁱProf. Dr., Ankara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi, Endodonti AD., <https://orcid.org/0000-0002-1693-0355>

ⁱⁱⁱKalp ve Damar Cerrahisi Uzm, Tıp Tarihi ve Etik PhD, Kızılay Kağıthane Hastanesi. <https://orcid.org/0009-0006-5516-6173>

^{iv}Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik AD., <https://orcid.org/0000-0003-4462-2402>

ÖZET

Amaç: Bu çalışmada tarihin köklü medeniyetlerinden beslenen, tıp tarihi açısından önemi dünyaca bilinen Çukurova'nın az bilinen bir bölgesi olan Osmaniye'nin Cumhuriyet sonrası dönemde sağlık hizmetlerine katkılarıyla dikkat çeken Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar ele alınacaktır. Bu bağlamda elde edilen kaynaklar ışığında, bu üç kişinin sağlık alanındaki hizmetlerinden yola çıkılarak Osmaniye'nin 2000'li yılların başına kadar sağlık geçmişi tıp evrimi bakışıyla değerlendirilecektir.

Yöntem: Çalışma sözlü tarih ve literatür araştırması olarak tasarlanmıştır. Mayıs 2023-Eylül 2023 arasında gerçekleştirilmiştir. Birincil kaynaklara ulaşılarak öncelikle araştırmaya konu olan figürlerin özgeçmişleri öğrenilmiş, eğitim ve meslek yaşamlarına ait belgeler ve fotoğraflar temin edilmiştir. İkincil kaynaklara ulaşmak için Adana ve Osmaniye Sağlık Müdürlükleri ve Tabip Odalarının yanında Osmaniye'nin yerel gazetelerinin döneme ilişkin arşivler ilgili kişilere ulaşılarak sorgulanmış, bunun yanında kapsamlı bir alanyazın taraması yapılmıştır. Zaman, mekân ve kişiler temelinde Osmaniye'nin yakın dönem sağlık tarihi evrimsel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Bulgular: Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar'ın kısa kaynak kişilerin aktardıkları bilgiler ışığında özgeçmişleri oluşturulmuştur. Ayrıca kaynak kişiler aracılığı ile temin edilen araştırmaya konu olan figürlerin eğitim ve meslek yaşamına dair diplomalar, kaşeler, reçeteler, fotoğraflar ve ilgili belgeler kullanılarak tartışılmıştır.

Sonuç: Verdikleri sağlık hizmetleriyle bölgede birer değer olarak kabul edilen bu üç önemli figür, sağlık meslek mensuplarının etik değerlerini tarihten günümüze taşımış, rol model olmuş, mesleki anlamda güçlü bir etkileşim ve iş birliği ile halk sağlığını geliştirmiş, kendilerine has özellikleriyle toplumun gönlüne girmiş ve Osmaniye'nin yakın dönem sağlık tarihine isimlerini yazdırmışlardır.

Anahtar kelimeler: Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner, Ecz. Hüseyin Dartar, Osmaniye, Tıp tarihi

ABSTRACT

Aim: In this study, Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner, and Pharmacist Hüseyin Dartar, who have played noteworthy roles in the healthcare services of Osmaniye, a relatively less-known region of Çukurova, nourished by the deep-rooted civilizations of history, will be discussed. Within this context, utilizing the sources at hand, the healthcare history of Osmaniye up until the early 2000s will be assessed through the perspective of the evolution of medicine.

Methods: The study designed as an oral history research and literature review. It was conducted between May 2023 and September 2023. Accessing primary sources, the first step involved learning the biographies of the figures under investigation and obtaining documents and photographs related to their education and professional lives. To reach secondary sources, archives of Adana and Osmaniye Health Directorates, as well as Medical Chambers, were consulted. Archives of local newspapers in Osmaniye pertaining to the period were also explored by contacting relevant individuals. Additionally, a comprehensive literature review was conducted. Osmaniye's recent healthcare history was evaluated through an evolutionary approach based on the factors of time, space, and individuals.

Results: Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner and Pharmacist. Hüseyin Dartar's curriculum vitae was created in the light of the information provided by the reference people. In addition, diplomas, stamps, prescriptions, photographs and relevant documents regarding the education and professional life of the figures subject to the research, obtained through resource persons, were discussed.

Conclusion: These three prominent figures, considered as valuable contributors to the region through the healthcare services they provided, have carried the ethical values of healthcare professionals from history to the present day. They have served as role models, exerting a strong influence and collaboration in their professional capacity to improve public health. With their distinctive qualities, they have endeared themselves to the community, leaving their names in the recent healthcare history of Osmaniye.

Keywords: Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner, Ecz. Hüseyin Dartar, Osmaniye, History of medicine

* Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi 2024;14(2):305-317

DOI: 10.31020/mutfd.1416863

e-ISSN: 1309-8004

Geliş Tarihi – Received: 09 Ocak 2024; Kabul Tarihi - Accepted: 12 Mart 2024

İletişim - Correspondence Author: Arif Hüdai Köken <arifhudaikoken@hotmail.com>

Giriş

Çukurova bölgesi Anamur'dan Samandağı'na kadar uzanan, tarih boyunca aynı sınırlar içerisinde anılmış, birbirine yakın kültürel davranışları barındıran insanların yaşam alanı olarak bilinmektedir. "Bereketli topraklar" olarak anılan Çukurova Dioskorides'i, Cosmas ve Damianus'u, Lokman Hekim'i ile dünya tıp tarihine zengin bir kaynak sunmuştur.¹

Çukurova tıp tarihinin en önemli kişilerinden birisi Anavarza'lı hekim, eczacı ve aynı zamanda botanikçi olan Dioskorides'dir (MS 40-90). Yazmış olduğu *De Materia Medica* adlı eser günümüze kadar gelebilmiş en eski sistematik tıp ve eczacılık kitabıdır.² *De Materia Medica* bitkisel, hayvansal ve madensel droglardan yapılan pek çok basit ilacın tanıtıldığı, daha da ötesi kullanılan bitkilerin ayrıntılı olarak resmedildiği bir başyapıttır.³

Çukurova ve onu çevreleyen Toroslar endemik bitki örtüsü açısından dünyada önemli bir yere sahiptir. Çiçeklerle konuşarak ölümsüzlüğe çare bulan Lokman Hekim efsanesinin bu bölge ile ilişkilendirilmesi ve onun Misis'de yaşadığına inanılması kuşkusuz tesadüf değildir. Hangi bitkinin hangi hastalığa iyi geldiğini bilen Lokman Hekim ömrünü ölümsüzlük bitkisini arayarak geçirmiştir.⁴

Baytop'un 1999 yılında yazmış olduğu *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi* adlı kitabında Anadolu'da doğal olarak yetişen bitki türlerinin 500 kadarının tıbbi tedavide kullanıldığı, aktarlarda satılan tıbbi bitki sayısının da 300 civarında olduğu ve Anadolu halkının bitkisel ilaçları kullanarak birçok hastalığın tedavisinde kullandıklarını bildirilmiştir.⁵

Anadolu'da aktarlık mesleği çok uzun bir geçmişe sahip olup, halk kültüründe önemli bir yeri vardır. Modern anlamda tıp ve eczacılık eğitiminin geçmişi XIX. yüzyıla dayanmaktadır. Ancak geçen sürelerde bu okullardan mezun olan hekim ve eczacıların sayısının nüfusa oranla yeterli olmaması, hastalıkların tedavisinde geleneksel yöntemlere inanış gibi kültürel tutumların, aktara ulaşmanın kolaylığı ve ekonomik nedenler aktarlık kurumunun sürekliliğini sağlamıştır.^{6,7}

"Adana Tıbbında Çerçi Kültürü" başlıklı yazısında Nurettin Çelmeoğlu (2016) Adana'ya mal olmuş Çerçi Yusuf üzerinden çerçiliği her şeyin satıldığı bir dükkân olmanın yanında hastaların şifa arayışında çözüm sunan bir yer olarak tanımlamış ve "*Dermansız dert sahipleri sadece Adanalılar değil, civar köy, kasaba ve kentlerden Çerçi Yusuf'a gelirdi. Çerçi Yusuf derdi dinler dinlemez bir kağıda azıcık ot, bir miktar dövülmüş bir şeyler, yahut şişeye koyduğu kıvamlı bir sıvıyı hastanın eline tutuşturup nasıl kullanacağını anlatırdı. Sözü mü mutlaka "annadın mı" ile bitirir, gerekli görürse tekrar tekrar anlatırdı.*" şeklinde anlatmıştır.⁸

Osmaniye'de "Çolak Şaban"ın "Çerçi Yusuf" ile özdeş olduğu söylenebilir. Neredeyse anonim bir deyim olarak, eskiler bir şeyi bulamadıkları zaman, "*Çolak Şaban'a sordurdun mu? Onda yoksa bir yerde bulamazsın*" derlerdi. Çolak Şaban'ın 1930'larda açtığı çerçi dükkânı yöre halkının sağlık sorunlarında çare aradığı bir mekân olarak dikkat çekerdi. İlerleyen yıllarda ise hastalar Osmaniye'de sağlık hizmetlerine hekim ve eczacı aracılığı ile daha kolay ulaşabilmişlerdir.⁹

Osmaniye'nin tarihi geçmişi kalkolitik ve tunç çağına kadar dayandığı bilinmektedir. Bölge tarihsel süreç içerisinde Asur, Kilikya Ermeni Prenslüğü, Pers, Roma, Sasaniler, Tolunoğulları, Bizans, Memlük, Abbasi, Selçuklu, Ramazanoğulları ve Osmanlı himayesi ve etkisinde kalmıştır.¹⁰ Osmaniye ve çevresinde yapılan tarihi ve arkeolojik çalışmalar ile köklü medeniyetlere ait höyükler, antik yerleşim yerleri, çiftlikler, kaleler, gözetleme kuleleri, kiliseler, su yolları ve kemerleri, köprüler, nekropoller, camiler, vb bulunmakta, halen bu yapılar üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Bu yapılara bakıldığında Osmaniye bölgesinin zengin bir kültürel birikimi olduğu açıkça ortadadır.¹¹ Dönemsel olarak incelendiğinde Osmanlı Dönemi'nde (1517-1696) Kınık Nahiyesi, yine Osmanlı Dönemi'nde (1874-1924) Cebel-i Bereket Sancağı, Cumhuriyet

Dönemi'nde (1924-1933) Osmaniye vilayeti, 1933-1996 yıllarında Adana'nın Osmaniye kazası olarak yönetim birimlerindeki yerini almış, 1996'da vilayet statüsünü yeniden kazanmıştır.¹²

Tıp evrimi, bir konunun dinamizm içerisinde ayrıntıya girmeksizin tek tek olaylar üzerinden değil, olgular üzerinden değerlendirme yaparak, süreç içerisindeki niceliksel değişimlerin bir süre sonra niteliksel değişimlere yol açacağını varsayan bir yaklaşımdır.^{13,14}

Çukurova'nın tıp tarihindeki yeri ve tıba katkıları dünyaca bilinirken, onun bir parçası olan Osmaniye'nin sağlık ve tıp geçmişi hakkında oldukça sınırlı bilgi bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda tıp tarihi açısından Çukurova'nın az bilinen bir bölgesi olan Osmaniye'nin Cumhuriyet sonrası dönemde sağlık hizmetlerine katkılarıyla dikkat çeken Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar'a odaklanılmıştır. Bu üç figürün biyografik bilgileri ve kişisel belgeleri derlenerek, Osmaniye'nin 2000'li yıllara kadar sağlık geçmişi tıp evrimi bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

Yöntem

Çalışma sözlü tarih ve literatür araştırması olarak tasarlanmıştır. Mayıs 2023-Eylül 2023 arasında gerçekleştirilmiştir. Etik kurul onayı alma zorunluluğunun bulunmadığına ilişkin etik kurul görüşü 50243401/2024-2 sayı numarası ile Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

Bir alanla ilgili yazılı bilgi kısıtlılığı olduğunda konu hakkında kaynak kişilerle görüşerek, geçmişle ilgili eksikliklerin belli ölçüde tamamlanması ve yeni bilgilere ulaşılması sözlü tarih çalışmasının önemli bir avantajıdır.¹⁵ Osmaniye'nin sağlık tarihi üzerine araştırma yapmak amacıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlamak üzere 2000'li yıllara kadar yakın dönem sağlık tarihinin birincil kaynaklar eşliğinde ortaya çıkarılması ve dokümanite edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda birincil kaynakları yerel gazeteci Yüksel Özden'in 1995 yılında Aktar Çolak Şaban ile yaptığı röportaj kayıtları, araştırmaya konu olan figürlerin birinci ve ikinci derece akrabalarının sözlü olarak aktardıkları bilgiler, Çolak Şaban'ın aktar dükkânı, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar ile ilgili belge ve fotoğraflar oluşturmuştur. Araştırmaya konu olan figürler ile ilgili yerel gazeteci ile yapılan röportajın ses kaydı, bilgi ve belgelerin aynı soy ismi taşıyan birinci derece akrabaları ve aynı zamanda makalenin yazarları olan araştırmacılar tarafından ailelerinin de onayı alınarak araştırmada kullanılmak üzere temin edilmiştir.

Elde edilen çok sayıda veri arasından Carr'ın (1987) da vurguladığı gibi bulgular yalnızca tarih sırasına göre sıralanmayıp, onlar arasından çalışmanın amacı ile ilgili olanlar seçilerek değerlendirilmiştir.¹⁶ Çalışma kapsamında alanyazın ve kaynak taraması ile elde edilen kitaplar, Türk Eczacıları Birliği'nin dijital arşivinden Adana Eczacı Odası ile ilgili elde edilen bilgiler, makale, yazılı basın materyalleri ikincil veri kaynakları olarak kullanılmıştır. Adana ve Osmaniye İl Sağlık Müdürlükleri ile Tabip Odalarının arşivlerinde araştırma dönemine ilişkin bir veri bulunup bulunmadığı konusunda kurum yetkilileri ile telefon yoluyla görüşmeler yapılmış, yetkililerin yaptıkları araştırmalar doğrultusunda bir veriye rastlanmadığı tarafımıza bildirilmiştir. Osmaniye'nin halen faal olan en eski iki yerel gazetesi Kınık (kuruluş, 1978) ve Akdeniz (kuruluş, 1998) gazetelerinin erişime açık internet arşivlerinde döneme ait bilgiye ve belgeye rastlanmamıştır. Bu gazetelerin yetkilileri ile telefon yoluyla görüşüldüğünde araştırma konusuyla ilgili bilgi ve belgelerin basılı olarak arşivlerinde bulunmadığı cevabı alınmıştır.

Bulgular

Aktar Çolak Şaban (1906-1997)

Fazilet ile Behlül Asimoviç'in çocuğu olan Şaban Dartar Priştine'de doğdu. Şevkiye adlı bir kız kardeşi ve baba bir anne ayrı Hasan adında bir erkek kardeşi vardı. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmeye ve bu

bölgeden Osmanlı topraklarına doğru bir Müslüman göçünün başladığı dönemde önce İzmir, sonra Tire'ye göç ettiler. I. Dünya Savaşında dört yıl Tire'de kaldıktan sonra bir tanıdıklarının aracılığıyla Dört Yol'a yerleştiler. Dönemin Dört Yol kaymakamı Rumeliliydi. Onun "buraya Fransız ve Ermeniler gelecek, sizi barındırmazlar" demesi üzerine öküz arabasına yükledikleri eşyalarıyla önce Erzin'e sonra Osmaniye'ye gelip Hacı Osmanlı mahallesine yerleştiler. Şaban Dartar, evinin bahçesinde infilak eden mayının neden olduğu yaralanma sonucu, her iki elinin parmaklarından bazılarını kaybeder ve bu onun "Çolak Şaban" lakabıyla tanınmasına sebep olur.⁹

Bu dönem Kurtuluş Savaşı yıllarıydı, 1918 yılında önce İngilizlerin işgal ettiği Osmaniye daha sonra Fransız ve Ermeni çetelerine teslim edildi. Osmaniye'ye geldiğinde ilkokul üçüncü sınıfta olan Şaban Dartar kendi ifadesiyle: "Fransızlar okulda Fransızca'yı mecbur etti. Kitap yoktu, yapamadım okulu bıraktım. Daha sonra İstiklal İlkokulundan Şükrü Bey beni çalıştırdı, Millet Mektebi*nden diploma aldım" diyerek süreci aktarmıştır.¹⁷

Daha önce kiracı olarak açtığı çerçi dükkanını, 1922 yılında Envar-ül Hamit (Büyük) Camii yakınındaki Hacı Bicik Ahmet Efendi'nin dükkanını satın alarak buraya taşımıştır. Büyük oğlu Kemal Dartar ile birlikte çalıştığı "Çolak Şaban" isimli aktar dükkanı günümüzde torun Kemal Dartar tarafından benzer içerikte ve aynı isimle işletilmektedir.⁹ Özden ile röportajında Aktar Çolak Şaban kendi aktar dükkanını "Dükkada yok yoktu, ne ararsan vardı, her şey bulunurdu. Adana'da "Çerçi Yusuf", Osmaniye'de "Çolak Şaban", Ceyhan'da "Mursallar", Tarsus'ta "Gözüsulu" şeklinde anlatmış ve çevre yerleşim yerlerindeki emsallerini izah etmiştir.¹⁷

Esmâ Dartar ile evli olan Şaban Dartar'ın aktar Kemal Dartar, eczacı Hüseyin Dartar, tuhafiyeci Hasan Dartar ve ev hanımı olan Sadiye ve Ferdane Dartar isimli çocukları vardır.⁹

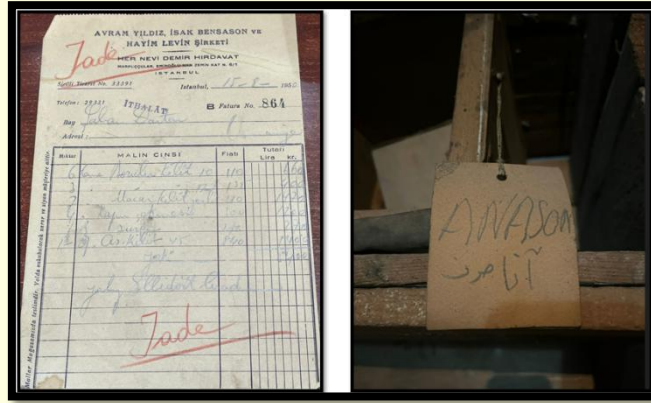

Şekil 1. Şaban Dartar'ın askerlik fotoğrafı

* Millet Mektepleri Türkiye'de 1 Kasım 1928'de yeni harflerin kabulünden sonra halkı okuryazar kılmak amacıyla gerçekleştirilen eğitim seferberliği için 1 Ocak 1929'da kurulmuş dört ay süreli eğitim veren halk eğitimi kurumlarıdır.

Şekil 2. Şaban Dartar'a ait Çolak Şaban isimli aktar dükkanına ait geçmiş ve güncel fotoğraflar

Şekil 3. Şaban Dartar'ın dükkana aldığı bazı ürünlere ait 15 Ağustos 1950 tarihli fatura ve satılan anasona ait etiketin fotoğrafı

Şekil 4. Şaban Dartar'a ait "Şaban Dartar, Cebelibereket Osmaniye, Cami Sokak N. 66" yazılı kaşe

Dr. Mahmut Kobaner (1909-1996)

Ceyhan'ın ileri gelenlerinden Mehmet Gazi Kobaner'in oğlu olarak Adana Ceyhan'da doğmuştur. Adana Erkek Lisesini 1931'de, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini 1937 yılında bitirmiştir. Gülhane Askeri Tatbikat Okulunda 6 ay eğitim aldıktan sonra kıta hizmetini yapmak üzere Bergama'ya gitmiş ve buradan terhis olmuştur. Terhisinin ardından 1938 yılında Van ilinin Gevaş kazası Hükümet Tabipliğine atanmıştır. Sırasıyla Kula, Ödemiş, Koçarlı, Şereflikoçhisar, Akşehir'de hükümet tabipliği yaptıktan sonra sıtma savaş teşkilatına geçmiş ve Alanya, Adana, Karaisalı, Keban, Dört Yol, Karlıova sıtma mücadele tabipliği görevlerinde bulunmuştur. 1958 Ağustos ayında Adana ili Osmaniye ilçesine belediye tabibi olarak görevlendirilmiş ve emekli olana kadar bu görevde kalmıştır. Osmaniye'de bu görev süresi boyunca, belediye başkanı ve kaymakam yerine vekâleten baktığı zamanlar olmuştur. Emekli olduktan sonra vefatına kadar özel muayenehanesinde yöre halkına hizmet etmiştir. Osmaniye Eşrafından Emin Ersoy'un kızı Müjgân Hanım'la evlidir.^{18,19} Dr. Kobaner'in Kalp ve Damar Cerrahisi uzmanı ve Tıp Tarihi ve Etik bilim doktoru Mehmet Kobaner, tıp doktoru Ayşegül Kobaner, sanayici Murat Kobaner ve eczacı Metin Kobaner olmak üzere dört çocuğu vardır.²⁰

Dr. Kobaner, Cuma günleri hastalara meccanen (ücretsiz) bakmıştır. Muayene ücreti ödeyecek parası olmayanlardan yumurta, bulgur vb. şeyleri kabul etmiştir. Dr. Kobaner Osmaniye dışında cumartesi günleri Düziçi'nde ve hafta sonları sıcak yaz mevsiminde Osmaniye halkının çoğunun mesken tuttuğu Zorkun yaylasında hasta muayene etmiştir. Dr. Kobaner dış çeker, prostatlı hastalara kateter koyar, sünnet yapardı. Ayrıca hastalanan atlara terraminin iğnesi vururdu ve bir defasında da anal atreziyle doğmuş bir buzağının anüsünü açtığı bilinmektedir.²⁰ Osmaniye'de halk arasında "Fukara Babası" olarak da bilinen Dr. Kobaner, çalıştığı zaman zarfında yardımsever, babacan ve işini ciddiye alan tutum ve davranışlarıyla halkın gönlüne girmiş, kendine has özellikleriyle toplumun hafızasında kalıcı bir yer bulmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yetiştirdiği hekimlerden olup, kültürel yönü oldukça güçlü bir hekimdir.²⁰

Şekil 5. Mahmut Kobaner'in 15 Eylül 1931 tarihli Adana Lisesi mezuniyet diploması

Şekil 6. Mahmut Kobaner'in 15 Nisan 1936 tarihli İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Doktorluğu Diploması

Şekil 7. Mahmut Kobaner'in Gevas'taki Muayenehanesi

Şekil 8. Mahmut Kobaner'in kaşesi

Ecz. Hüseyin Dartar (1931-2010)

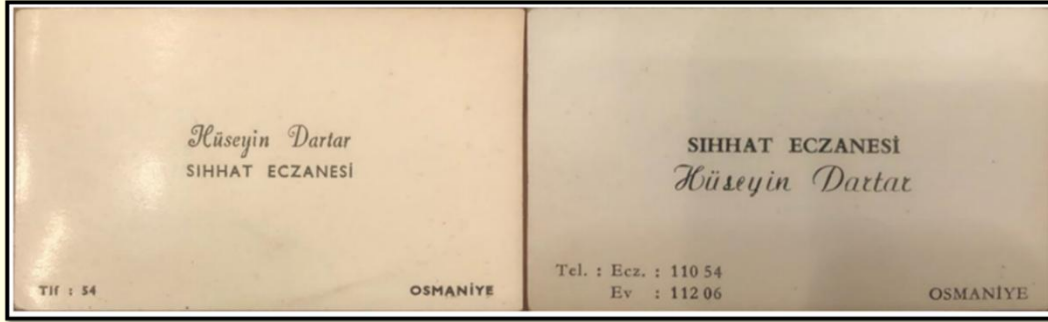
Esmâ ve Aktar Çolak Şaban'ın beş çocuğundan üçüncüsü olan Hüseyin Dartar Osmaniye'de doğdu. İlk ve orta eğitimini Osmaniye'de, lise eğitimini yatılı olarak İstanbul Haydarpaşa Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlı Eczacı Okulundan 1953 yılında mezun oldu. Askerlik görevini tamamladıktan sonra 1955 yılında Osmaniye Atatürk Caddesinde Sıhhat Eczanesi'ni açarak meslek hayatına başladı. Eczanesinde hazır preparatların yanında farklı branşlardan hekimlerin talebi doğrultusunda majistral formüller yapıyordu. Hazır ilaç preparatlarının kısıtlı olduğu dönemde hekim eczacı iş birliği hastalığın tedavisinde kullanılacak majistral ilaçların hazırlanması halk sağlığı açısından önemliydi. Hüseyin Dartar, Ecz. Aydın Önen ve Ecz. Oğuz Çetiner ile birlikte 1972 yılında Adana'da Günsa İlaç Sanayi'yi kurmuşlar ve aktif olduğu dönemde Artu şurup, Allerjin şurup, sedalon tablet, mikrosid tablet gibi ilaçları üretmişlerdir. Uzun yıllar aktif olarak mesleğini icra ederek Osmaniye merkez ve çevre yerleşim yerlerinden gelen hastalara sağlık hizmeti sundu ve eczacılık görevine 2007 yılına kadar devam etti. Vefatına kadar eczanesi mesul müdür ile ve daha sonra eczane veraseli olarak 2013 yılına kadar üç çocuğundan ortancası olan Ecz. İlhan Dartar'ın mesul müdürlüğünde işletildi. Günümüzde başka bir adreste, Sıhhat Eczanesi olarak aynı isimde gelini Ecz. Deniz Dartar tarafından varlığını sürdürmektedir. Suna Dartar ile evli olan Hüseyin Dartar'ın tekstil mühendisi İrfan Dartar, eczacı İlhan Dartar ve diş hekimi öğretim üyesi Meltem Dartar Öztan olmak üzere üç çocuğu vardır.⁹

Şekil 9. Hüseyin Dartar'ın 10 Nisan 1953 tarihli İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacılık Diploması

Şekil 10. Hüseyin Dartar'a ait Sıhhat Eczanesinin 6 Ocak 1955 tarihli ruhsatnamesi

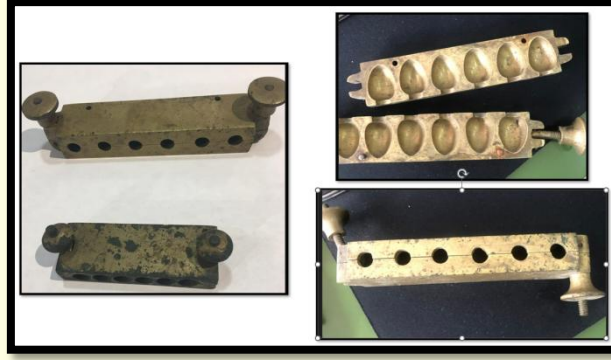

Şekil 11. Hüseyin Dartar'a ait kartvizit

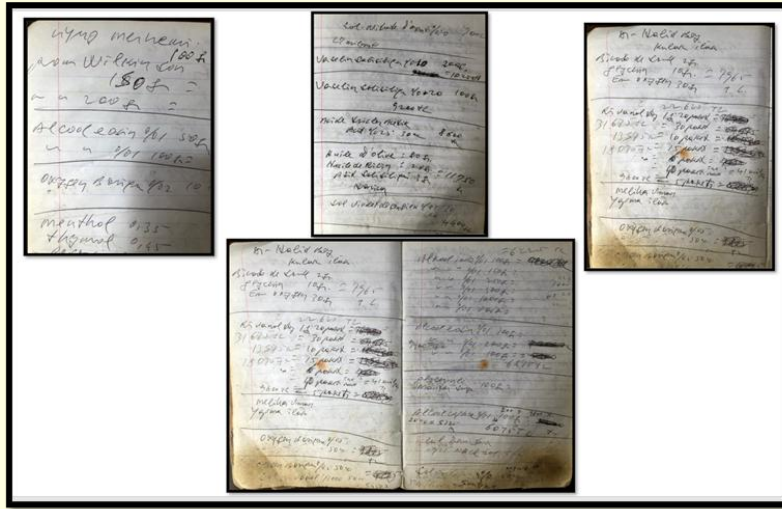
1956-1958 DÖNEMİ ÜYE ECZACILAR			
	Kayıt No	Tarih	Eczane Adı
1. Naim O. Erem	3	1956	Cumhuriyet (Niğde) 1940'ta Ecz. Açıldı.
2. Ahmet Galip Caka	6	1956	Hürriyet (Mersin)
3. İsmet Aytekin	7	1956	Seyhan (Adana)
4. Oğuz N. Çetiner	8	1956	Yeni (Adana)
5. M. Süphü Kınıoğlu	10	1956	Mersin Ecz. Deposu M. Md.
6. M. Nedim Çetiner	11	1956	D.D.Y. Adana Ecz. M. Md.- 1930'da Kozan Halk Ecz.
7. Tuğrul Kamil Dursunkaya	12	1956	Vatan (Ceyhan)
8. Beyhan Çetiner	13	1956	Seyhan Ecz. Deposu M. Md.
9. Ali Nasibi Görğün	15	1956	Ali Nasibi (Adana)
10. Mahmut Akan	17	1956	Toros (Adana)
11. Orhan Kalagoğlu	19	1956	Kalagoğlu (Adana)
12. Dündür Özbay	20	1956	Güneş (Adana)
13. Sami'in Kıpçı	21	1956	Vatan (Ceyhan)
14. Tefik Rifat Ergeç	22	1956	Osmaniye (Osmaniye)- 1930'da Eczane açılmıştır.
15. Haki Tuna	23	1956	Tuna (İskenderun)
16. Hüseyin Dartar	24	1956	SiHHat (Osmaniye)
17. Fikret N. Oğuzener	25	1956	Tarsus (Tarsus)

Görsel 12. Hüseyin Dartar'a ait SiHHat Eczanesinin, 1956 yılında kurulan Adana Eczacı Odasına kayıtlı olduğunu gösteren belge, Kayıt No: 24²¹

Şekil 13. Hüseyin Dartar'a ait SiHHat Eczanesinden geçmiş ve son dönemine ait fotoğraflar

Şekil 14. Hüseyin Dartar'ın eczanede ovül yapımında kullandığı kalıp

Görsel 15. Hüseyin Dartar'ın el yazısıyla, hekimler tarafından yazılan ve eczacı tarafından hazırlanması istenen bazı reçete örnekleri

Şekil 16. Hüseyin Dartar'ın ve Dr. Mahmut Kobaner'in oğlu Ecz. Metin Kobaner ile birlikte, Osmaniye'de 58. Bölge Eczacı Temsilciliği Toplantısı (2005)

Tartışma

Osmanlı Devleti'nin son döneminde her alanda olduğu gibi sağlık alanında da sıkıntılar bulunmaktaydı. Henüz milli mücadele yıllarında 3 Mayıs 1920 tarihinde Sağlık Bakanlığı kurulmuş, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte sağlık alanında politikalar geliştirilmeye çalışılmış, sağlık iş gücünü oluşturan sağlık personeli yetiştirmek sağlık politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir.^{22,23} 1923 yılında tüm ülke genelinde 554 hekim ve 60 eczacı varken, 1948 yılında ülke genelinde eczanenin olmadığı yerlerde (6 il merkezi ve 262 kaza) doktorlara ecza dolabı açma yetkisi verilmiştir ve 1950 yılında doktor sayısının 6895 olduğu bilgisine ulaşılmıştır.^{22,24} Adana Eczacı Odasının 1956-1958 dönemi üye kayıtları incelendiğinde Osmaniye'de ilki 1930 yılında Tevfik Rifat Ergeç tarafından açılan Osmaniye Eczanesi, diğeri ise 1955 yılında Hüseyin Dartar tarafından açılan Sıhhat Eczanesi olmak üzere iki eczane olduğu görülmektedir.²¹

Osmaniye'de 1896 yılına kadar resmi bir sağlık hizmetinin olmadığı, resmi kayıtlarda olmadığı için görev yaptığı dönemler bilinmese de Cebeli Bereket Sancağı'nın ilk eczacı doktorlarının Ali Fehmi Efendi ve Şirtik Efendi olduğu belirtilmiştir.²⁵ Osmaniye nüfusuna bakıldığında 1950'de 13.004, 1955'te 19.108, 1960 yılında 27.451 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.²⁶ Türkiye'de hekim başına düşen nüfus sayısının homojen olmamakla birlikte ortalama 1950'de 3038, 1955'te 3390, 1960 yılında ise 3379 olduğu bildirilmiştir.²⁴ Artan Osmaniye nüfusu ile doktor sayısının da artması beklense de o dönemlerde doktor sayısının kaç olduğu ve bunların kimler olduğu bilgisine tam olarak ulaşılamamıştır. Ancak Osmaniye'de görev yapan ilk doktorların Ahmet Alkan, Esbah Bey, İsmail Tok, Nejat Cirit, Zeki Sunay, Mahmut Kobaner, İhsan Göknel, Kamil Sayılan, Selman Akyol olduğu bilinmektedir.²⁵

Cumhuriyetin ilk yıllarında bulaşıcı hastalıklar ile mücadele ve halkın sağlık koşullarının düzeltilmesi öncelikli sağlık politikasıydı. Dr. Ahmet Alkan hükümet tabibi olarak göreve başladığı 1927 yılından itibaren Osmaniye'de bu yönde başarılı çalışmalar yaparak sağlık geçmişinde etkili olmuştur. İlk olarak devlet hastanesi açılması için Ankara ile gerekli temasları kurmuştur. Bu dönemde sıtma hastalığı çok yaygın olduğundan Sıtma İle Mücadele Teşkilatının kurulmasına öncülük etmiş ve sivrisinek üreten bataklıkların kurutulması için çalışmalar yapmıştır. Bugünkü Dr. Ahmet Alkan Bulvarı (Eski İstasyon Caddesi) üzerinde hasta muayenesi için içinde bir laboratuvar bulunan geniş bir bina yaptırmış, burada gece gündüz hasta kabul etmiştir. O dönemde yöre halkının oldukça yoksul, çoğunluğunun göçebe hayattan yerleşik hayata yeni geçtiği için kötü ve sağlıksız koşullarda yaşadıkları bilinmektedir. Dr. Alkan, dönemin evlerinin yapısından kaynaklı olarak yılan, akrep ve eşek arısı sokması vakaları ile çok karşılaştığından laboratuvarında bu hastalar için panzehir üretmiştir. Ayrıca kendi kazancı ile bir fayton satın alıp, ücretini kendi karşıladığı seyisi ile hastalara gezici sağlık hizmeti sunmaya çalışmıştır. Bu dönemde Osmaniye'de eczane olmadığı için Adana'dan ilaç getirtmiş ve gerektiğinde hastalara kullanmıştır. Maddi durumu kötü olanlardan hiçbir ücret almadan tedavilerini yapmıştır.²⁷

Cosmas ve Damianus isimli ikiz kardeşlerin III. yüzyılda Çukurova'da yaşadığı bilinmektedir. Bu ikiz kardeşlerden Cosmas'ın bir hekim, Damianus'un da bir eczacı olduğu ve sağlık hizmetleri sunarken hastalardan ücret alınmaması gerektiğini savundukları rivayet edilmektedir. Cosmas ve Damianus kardeşler kendi dönemlerinde "Gümüzsüz (Meteliksiz) Doktorlar" olarak anılmıştır.²⁸ Bu davranış Anadolu'da günümüze kadar ulaşan ve hekimden beklenen bir erdem ya da benimsenmesi gereken bir etik değer olarak kabul görmüştür. Benzer olarak aynı topraklarda ilk hekimlerden başlayarak, Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar ihtiyacı olan kişilerden ücret almayarak bu erdemli davranışı kendi dönemlerine de taşımışlardır. Dr. Mahmut Kobaner bu davranışıyla "Fukara Babası" olarak anılmıştır. Ecz. Hüseyin Dartar da parası olmayan hastalardan para almayarak ya da doktor numunesi olan ilaçları vererek yoksul hastalara kendi olanakları ölçüsünde destek olmuşlardır.

Modern sağlık hizmetlerinin sunulmadığı dönemlerde insanlar sağlık sorunlarına çözüm ararken doğaya başvurulmuş, ilaca ve hekime ulaşamayan dönemlerde aktarlık bir meslek olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde ise sağlık hizmetine ulaşmadaki kısıtlılıklar nedeniyle, halen birçok hastalığın tedavisi için halkın kullanmayı tercih ettiği bitkisel, madensel ve hayvansal ürünler aktar dükkanlarında satılmaktadır.²⁹ Bu bağlamda Osmaniye'nin yakın dönem sağlık tarihinde adından söz ettirmiş olan Aktar Çolak Şaban, aktar dükkânıyla halkın sağlık ihtiyacına önemli bir cevap vermiştir.

Dünyanın endemik bitki çeşitliliği açısından en zengin bölgelerinden birisi olan Çukurova, birçok şifacı yetiştirmiştir. Hatta bir efsane olarak kabul edilen Lokman Hekim'in bu bölgede yaşadığı inanılmaktadır. Bu anlamda Çukurova bölgesinin geçmişten gelen köklü bir sağlık kültürü olduğu söylenebilir.⁴ Bu kültürden beslenen ve Osmaniye'de uzun yıllar sağlık hizmeti veren Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar Anadolu şifacılarının ortak değerlerini yaşatarak insana değer vermiş, merhametli, vicdanlı ve işinin ehli olarak çalışmışlardır. Böylece bölge halkının belleğine önemli figürler olarak kazanmışlardır.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında ele aldığımız Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar dönemlerinde yapmış oldukları sağlık hizmetleri, nev'i şahıslarına münhasır özellikleriyle yöre halkı tarafından benimsenmiş ve toplum sağlığını geliştirmişlerdir. Aktar Çolak Şaban, satmış olduğu ürünler ve karışımlarla yöre halkının sağlık ihtiyaçlarına etkin bir şekilde cevap vermiştir. Dr. Mahmut Kobaner, modern tıp eğitimi almış, kendisini yetiştirmiş gerek muayenehanecilik, gerekse de gezici hekimlik yaparak halkının sağlığının düzeltilmesinde etkili olmuştur. Ecz. Hüseyin Dartar, baba mesleği olan aktarlıktan aldığı ilhamla modern eczacılık eğitimi almış ve etkin eczacılık hizmetleri sunarak yöre halkına hizmet vermiştir.

Araştırmaya konu olan bu üç figürün çocuklarının aile mesleğini farklı sağlık kollarında sürdürdükleri görülmektedir. Mesleki uygulamaları ve gelenekleri etik değerler kapsamında yıllardır süreklilik içerisinde devam ettiren aile bireylerinin olması Osmaniye'de halkın mesleğe güvenini ve saygısını pekiştirdiği söylenebilir.

Vefatlarından sonra da güzel anılarla hatırlanan Aktar Çolak Şaban, Dr. Mahmut Kobaner ve Ecz. Hüseyin Dartar sağlık mesleği mensuplarının yazılı olmayan değerlerini günümüze taşımaya aracılık etmişler ve Osmaniye'nin yakın dönem sağlık tarihine isimlerini unutulmamak üzere yazdırmışlardır.

Bilgi

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Bu çalışma 14-16 Eylül 2023 tarihlerinde Sinop'ta düzenlenen XIII. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Ecz. Serap Özagil, Ecz. İlhan Dartar, İngilizce öğretmeni Necdet Arı, Ahmet Erkmen (Osmaniye Hasret Gazetesi), Ali Cihangir (Osmaniye Akdeniz Gazetesi) ve Hasan Kılıç'a (Osmaniye Hasret Gazetesi) araştırma kapsamında bizlere sundukları bilgi ve belgelerden dolayı teşekkür ederiz.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Arif Hüdai Köken: Fikir, tasarım, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Meltem Dartar Öztan: Fikir, tasarım, veri toplama, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Mehmet Gazi Kobaner: Fikir, veri toplama, eleştirel inceleme.

Serap Şahinoğlu: Fikir, tasarım, danışmanlık, analiz ve yorum, kaynak taraması, makale yazımı, eleştirel inceleme.

Kaynaklar

1. Uygur SH, et al. İlk Çağlardan Günümüze Çukurova Tıp Tarihi. 1. Baskı. (Uygur SH, Ökten Aİ, eds.). Karahan Kitabevi; 2016.
2. Uygur SH. Anavarzalı Hekim Dioskorides ve Dünyanın En Eski Sistemetik Tıp Kitabı. In: Uygur SH, Ökten Aİ, eds. İlk Çağlardan Günümüze Çukurova Tıp Tarihi. 1. Baskı. Karahan; 2016:43-49.
3. Çakmak HB, Köken AH. Medical Therapies for Cataracts in Dioscorides' De Materia Medica. *ea J* 2016;8(June):121-133.
4. Uygur SH. Ölümsüzlük Efsaneleri ve Lokman Hekim. In: Uygur SH, Ökten Aİ, eds. İlk Çağlardan Günümüze Çukurova Tıp Tarihi. 1. Baskı. Adana: Karahan Kitabevi; 2016:134-138.
5. Baytop T. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün. 2. Baskı. Ankara: Nobel Tıp Kitabevi; 1999.
6. Şehsuvaroğlu BN. Eczacılık Tarihi Dersleri. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası; 1970.
7. Demirci Kayıran S, Kırıcı S. Adana (Türkiye) Aktarlarında Tedavi Amacıyla Satılan Bitkisel Droglar. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Derg* 2019;22(2):183-192. doi:10.18016/ksutarimdogavi.485805
8. Çelmeoğlu N. Adana Tıbbında Çerçi Kültürü. In: Uygur SH, Ökten Aİ, eds. İlk Çağlardan Günümüze Çukurova Tıp Tarihi. 1. Baskı. Adana: Karahan Kitabevi; 2016:96-101.
9. Dartar Öztan M. Çolak Şaban'ın Torunu Meltem Dartar Öztan'dan Naklen (28 Temmuz 2023). Presented at: 2023.
10. Çelik G. Çukrova Yöresi Geçiş Döneminde Mitolojik Unsurlar. T.C. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi; 2023.
11. Demir Ş. Osmaniye Şehir Coğrafyası. T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Coğrafya Bilim Dalı, Doktora Tezi; 2023.
12. Osmaniye Valiliği. Osmaniye Tarihçesi. TC. Osmaniye Valiliği. Published 2023. <http://www.osmaniye.gov.tr/osmaniye-tarihcesi>
13. Örs Y. Tıp Evrimi. *Ege Üniv Tıp Fak Derg* 1980;19(3):531-542.
14. Şahinoğlu Pelin S. Tıp Tarihinde Metodoloji ve Tıp Evrimi. In: Arda B, Oğuz Y, Şahinoğlu Pelin S, eds. *Deontoloji*. 2nd ed. Antıp Aş.; 1999:67-72.
15. Thompson P. Geçmişin Sesi (Sözlü Tarih). 1. Baskı. Tarih Vakfı Yayınları; 1999.
16. Carr EH. Tarih Nedir? 2. Baskı. İletişim Yayınları; 1987.
17. Özden Y. Osmaniye'nin Yerel Gazetecisi Yüksel Özden'in Şaban Dartar İle Röportajı (Ses Kaydı, 22 Haziran 1995). Presented at: 1995.
18. Kobaner M. Dr. Mahmut Kobaner Kimdir? Published 2023. <https://www.kobanerdis.com/dr-mahmut-kobaner-kimdir#:~:text=İSTİKLAL MARŞIMIZIN ŞAİRİ MEHMET AKİF,TORUNU MAHMUT KOBANER ANLATIYOR.&text=MAHMUT KOBANER ANISINA-,Dr.,Mehmet Gazi Kobaner'in oğludur>.
19. Arı N. Bir Zamanlar Osmaniye. 2. Baskı. Hasret Matbaası; 2010.
20. Kobaner MG. Dr. Mahmut Kobaner'in Oğlu Mehmet Gazi Kobaner'den Naklen (27 Temmuz 2023). Presented at: 2023.
21. TEB. Adana Eczacı Odası Kuruluş 1956. In: Adana Eczacı Odası'nın 50 Yıllık Tarihi. Adana Eczacı Odası Yayınları; 2006:17-37. https://e-kutuphane.teb.org.tr/arsiv.php?anabelge_no=303
22. Evsile M. Cumhuriyet Döneminde Sağlık Hizmetleri (1923-1950). *Kesit Akad Derg* 2018;4(13):1-19.
23. Köken AH, Halidi G. Köy Enstitülerinde Yetişen Sağlık Profesyonelleri: Köy Sağlık Memurları. *Türkiye Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Derg* 2023;31(3):208-221. doi:10.5336/mdethic.2023-97418
24. Eren N, Tanrıtanır N. Cumhuriyet ve Sağlık. 1. Baskı. Türk Tabipleri Birliği Yayınevi; 1998.
25. Kobaner M. Osmaniye'de İlk Eczaneler. In: Adana Eczacı Odası'nın 50 Yıllık Tarihi. Adana Eczacı Odası Yayınları; 2006:61-61.
26. Demir Ş, Ceylan MA. Osmaniye Şehrinin Nüfus Özellikleri Şule. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edeb Fakültesi Derg* 2022;4(1):26-58.
27. Erat A. Türkiye'nin İlk Demokrasi Hareketinin Öncüsü Osmaniye, Kahramanı Dr. Ahmet Alkan. 1. Baskı. (Aksoy M, ed.). Hasret Matbaası; 2020.
28. Kobaner MG. Cosma ve Damian: Yumurtalıktan Dünyaya Yayılan Parlak Işık. In: Uygur SH, Ökten Aİ, eds. İlk Çağlardan Günümüze Çukurova Tıp Tarihi. 1. Baskı. Karahan Kitabevi; 2016:107-111.
29. Adıgüzel F, Kızılaslan N. İstanbul İlinde Tıbbi, Aromatik ve Baharat Bitkileri Satışı Yapan Aktarların Yapısal Özellikleri ve Mevzuat Hakkındaki Görüşleri. *Anadolu Tarım Bilim Derg* 2016;31(1):40-59. doi:10.7161/anajas.2016.31.1.40-59